

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală Istorie. Civilizație. Cultură

TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT

Populația la Potaissa în secolele II-III

Coordonator:

Prof. Univ. Dr. Mihai Bărbulescu

Doctorand:

Ioana Diana Chiriță (căs. Mărincean)

Cluj-Napoca

2021

CUPRINS

Introducere

- I. Metoda de cercetare
- II. Repertoriul persoanelor
- III. Repertoriul epigrafic
- IV. Onomastica la Potaissa
 - IV.a. Nomen gentile la Potaissa
 - IV.b. Nomen gentile la Potaissa (altele decât cele imperiale)
 - IV.c. Moștenirea numelui. Patronymicon. Filiatio.
- V. Societatea de la Potaissa
 - V.a. Femeia în epigrafia Potaissensă
 - V.b. Veteranii de la Potaissa
 - V.c. Ierarhia socială la Potaissa
 - V.d. Mortalitatea infantilă la Potaissa
 - V.e. Corpusul militar în epigrafia Potaissensă
 - V.f. Cine dedică monumentele?
- VI. Concluzii

Abrevieri

Bibliografie

Baze de date epigrafice online

Populația la Potaissa în secolele II-III

Așezarea civilă *Potaissa* apare menționată pentru prima dată în anul 108 pe stâlpul miliar de la Aiton. Această așezare s-a constituit cel mai probabil în jurul unui nucleu dacic preroman, care nu a fost până astăzi localizat cu exactitate.

După cucerirea Daciei, la fel ca în mai toate marile orașe au fost aduși coloniști și la Potaissa. Aceștia vin din toate provinciile Imperiului Roman. Odată cu reforma administrativă a lui Marcus Aurelius la *Potaissa* a fost adusă, în 168 – 169, legiunea a V-a Macedonica, ceea ce a influențat evoluția ulterioară a acestei așezări atât din punct de vedere juridic cât și din punct de vedere al dezvoltării orașului.

Teza de doctorat *Populația la Potaissa în secolele II-III* se conturează în jurul persoanelor care apar în epigrafiile potaissensă. Am identificat toate persoanele care apar în epigrafele de la Potaissa și nu numai, pentru care reiese că au staționat aici.

În așa-numitul recensământ pe care l-am făcut populației din epigrafele potaissense nu m-am oprit doar asupra populației civile, ci au fost luați în calcul și militarii. Potaissa în sine fiind un oraș care înflorește datorită militarilor din legiune.

Într-un prim-capitol mi-am îndreptat atenția spre a exemplifica modalitatea de abordare a acestui subiect și asupra limitelor pe care acest subiect le întâmpină. Cea mai mare limită existentă este faptul că doar izvoarele epigrafice pot fi folosite pentru efectuarea acestui demers. Hazardul descoperirilor reprezintă de asemenea o limită, numărul inscripțiilor și a persoanelor atestate în cadrul acestora este infim comparativ cu numărul de persoane care trebuie să fi conviețuit într-un oraș roman cum era Potaissa.

A fost întocmit astfel Repertoriul Persoanelor care depun monumente la Potaissa. Repertoriu care mi-am propus să fie mai mult decât o înșiruire de nume, de tip dicționar, existente la Potaissa. Așadar a fost întocmit sub forma unui catalog prin care odată cu numele persoanului să aflăm cât mai multe informații despre acesta și despre epigrafa în care este menționat. Prin intermediul fișei prosopografice, pentru fiecare persoană a fost interpretată originea etno-lingvistică a numelui și nu a persoanei, precum și răspândirea lui în Imperiu, și mai apoi, acolo unde este posibil, a fost stabilită o legătură a originii numelui cu cea a originii etnice a persoanului. Tot de aici aflăm statutul juridic, ocupația, tipul inscripției pe care o depune și cui îi este destinată, datarea epigrafei și referința bibliografică.

A fost alcătuit un Repertoriu Epigrafic al tuturor acelor inscripții care au condus spre cunoașterea parțială a oamenilor care au locuit la Potaissa. Au fost incluse și inscripțiile datorită cărora pot fi cunoscute ocupațiile, funcțiile sau rangurile celor care s-au perindat aici, chiar și în lipsa păstrării numelui în textul epigrafelor. Au fost luate în vedere nu doar epigrafele descoperite la Potaissa ci și acele epigrafe descoperite în alte orașe dar în care sunt menționate persoane care au locuit la un moment dat aici. În ceea ce îi privește pe militari, au fost incluși doar aceia despre care în urma datării inscripțiilor se poate preciza că au activat și la Potaissa. Pentru alcătuirea repertoriului epigrafic au fost utilizate corpusurile de inscripții: *AE*, *CIL*, *IDR*, *ILD*, precum și bazele de date epigrafice online *Epigraphic Database Heidelberg* și *Romans1by1*.

Repertoriul epigrafic care aduce în discuție în textele păstrate și cunoscute, oameni care au locuit la Potaissa, respectiv au activat în serviciul militar în timpul staționării legiunii a V-a Macedonica la Potaissa, cuprinde 205 monumente epigrafice. Din textul acestora au rezultat un număr de 452 indivizi (civili și militari deopotrivă). Pentru 64 dintre aceștia, nu cunoaștem numele complet, ei apar doar sugerați ca fiind dedicați sau defuncți în monumentele epigrafice.

Capitolul *Onomastica la Potaissa* a fost realizat pe baza informațiilor obținute datorită fișelor prosopografice alcătuite în repertoriul persoanelor, surprinzând diversitatea etimologică a numelor oamenilor care au trăit la Potaissa, în mod special a modului acestora de formare și de alcătuire.

Dacă ne referim la *nomina civium Romanorum* ne referim la sistemul onomastic complet alcătuit din *tria nomina*: *praenomen*, *nomen*, *cognomen*. Alături de acestea pot să apară *agnomina*, *filiatio*, *patronymica*. Desigur că acesta ar fi sistemul ideal prin care fiecare individ să apară menționat în textul inscripției.

Apar cu sistemul de *tria nomina* în inscripții un număr de 52 de indivizi. Majoritatea dintre aceștia au nume de origine latină, însă ca de fiecare dată există și excepții de la regulă. Astfel întâlnim persoane care își iau un *cognomen* ce în teorie sugerează originea lor geografică sau a familiei acestora, cum este cazul lui *Marcus Pollius Hispanus* care am considera că indică clar originea sa datorită *cognomen*-ului pe care și-l atribuie, în realitate însă originea acestuia este romano-italică pentru că menționează în textul inscripției că este originar din *Mediolanum*. Simpla alăturare a unui *cognomen* care să indice o regiune geografică nu arată neapărat originea etnică a individului ci mai degrabă aria teritorială de

proveniență. Întâlnim situații în care cei care folosesc sistemul de nominare de tip *tria nomina* adoptă un *cognomen* preluat după forme clasice de *nomen gentile* sau de *praenomina*. *Caius Valerius Septimius*, *Marcus Aelius Antoninus*, *Marcus Aurelius Cassianus*, *Lucius Carvilius Staius* și *Tiberius Claudius Claudianus* sunt exemple de indivizi care folosesc un *nomen gentile* pentru a desemna *cognomina*. Funcțiile pe care aceștia le dețin indică tocmai încetățenirea lor și preluarea *cognomen*-ului după anumite criterii care i-au influențat la un moment dat. *C. Valerius Septimius* este veteran al legiunii, prin urmare este posibil să își fi luat acest *cognomen* ca urmare a unor beneficii primite de la împăratul *Septimius Severus*, ori poate a fost lăsat la vatră în timpul domniei acestuia.

Din cele 452 personaje atestate în inscripțiile de la Potaissa 234 poartă gentilicii imperiale. Au fost numărate 54 de gentilicii diferite folosite de către cei care se perindă la Potaissa. Gentiliciile imperiale sunt preferate de către locuitorii, respectiv militarii de la Potaissa, acesta fiind și motivul pentru care 52% dintre cei care apar pe monumentele potaissense poartă astfel de gentilicii. Așa cum deja s-a discutat pe acest subiect în bibliografia de specialitate, *Aurelii* însumează 27,23% din inventarul persoanelor care apar pe monumentele epigrafice la Potaissa, mai ales datorită perioadei în care legiunea V-a Macedonica staționează aici. 16,51% dintre cei care au în compoziția numelui gentiliciul imperial *Aurelius* sunt soldați (activi sau veterani). Sunt urmați de către *Aelii* care sunt reprezentați în proporție de 10,93% printre cei care au fost odată locuitorii Potaissei. Pe locul al treilea în clasamentul gentiliciilor imperiale întâlnite printre numele apărute în epigrafia locală sunt *Iulii* cu un procent de 6,47%. *Nomina gentile* imperiale care se regăsesc într-un număr foarte redus sunt *Ulpus* (3,79%), *Claudius* (1,78%), *Flavius și Septimius* (fiecare cu câte 0,89%) și *Cocceius* (0,22%).

Cognomina celor ce apar în textele inscripțiilor de la Potaissa indiferent că este este preluat sau moștenit, după caz, este foarte divers. În incursiunea efectuată asupra numelor populației potaissense au fost identificate *cognomina* de originea grecească, tracică, semită, illirică și celtică. Bineînțeles că majoritatea celor ce apar în epigrafe au nume italice care din punct de vedere etimologic sunt inspirate din caracteristici personale; condiția în viață; circumstanțe ale nașterii; mediul înconjurător; numele unor divinități sau attribute militare.

Doar studiind epigrafia unui loc nu poate fi cunoscut cu precizie care era relația dintre locuitori sau dacă exista o categorie mai bine reprezentată decât alta, întrucât în urma inscripțiilor se poate afla cine își permite de fapt să ridice un monument funerar, un altar votiv

sau să efectueze un act de evergetism. Limita studierii societății este dată de numărul inscripțiilor descoperite și de informația oferită de către acestea.

Capitolul denumit *Societatea de la Potaissa* a fost îndreptat spre identificarea tuturor categoriilor de persoane identificate la Potaissa.

Un număr de 50 de femei întâlnim printre persoanele nominalizate în inscripții. 15 dintre acestea fac parte din familiile militarilor, iar restul de 35 aparțin unor familii de civili. Din postura de defuncte sunt amintite 18 doamne. Deși de regulă în cazul epigrafelor funerare ale familiilor de militari familia era cea care dedica monumentul funerar pentru militarul defunct, într-un singur caz la Potaissa o soție de militar apare în postura de defunctă. *Ulpia Claudia*, decedată la vârsta de 35 ani este comemorată din postura de *coniux pietissima*, de către soțul *Aelius Certus*.

Urmărind traiectul veteranilor legiunii a V-a Macedonica în inscripțiile descoperite la Potaissa sau în alte orașe ale Daciei poate fi observată mobilitatea acestora. Unii aleg să se întoarcă în locurile anterioare în care a staționat legiunea și unde cel mai probabil aveau familia, în timp ce alți veterani vor alege calea magistraturilor locale în locurile în care se vor stabili după lăsarea la vatră. Despre un singur veteran se poate spune că s-a implicat în administrația municipală a Potaissei.

Sunt cunoscuți la Potaissa un total de 79 de veterani care au făcut parte din legiunea a V-a Macedonica și pentru care cunoaștem date (nume, rang sau doar condiția de veteran, sau uneori toate acestea).

În ceea ce privește documentarea epigrafică a funcțiilor civililor din Potaissa situația este deficitară, întrucât sunt puține inscripțiile în care să fie menționată ocupația personajului.

Dintr-o populație estimată la aproximativ 20.000 de locuitori, identificarea a 452 de persoane în inscripțiile de la Potaissa a condus la cunoașterea într-o proporție infimă a compoziției societății civile și militare. Pentru un procent de 36% dintre cei identificați în epigrafe nu sunt menționate funcțiile deținute sau statutul social al individului ceea ce trimite aceste persoane în categoria păturii sociale de mijloc, ei alcătuind de fapt marea masă a societății, plebea. Dacă includem aici și veteranii care rămân la Potaissa după finalizarea stagiului militar ajungem la un procent de 53% dintre cei identificați în epigrafia potaissensă. Iar dacă raportăm acest procentaj strict la numărul de civili identificați în repertoriul de față, eliminându-i pe militari, observăm că 82% dintre aceștia fac parte din pătura care alcătuia

majoritatea orașului roman Potaissa. Faptul că aceștia nu menționează funcțiile deținute nu anulează automat încadrarea unora dintre ei într-o altă categorie socială, sau poate chiar militară.

Discutând despre societatea civilă am considerat necesar să aduc în discuție un subiect mult dezbătut pentru antichitate și anume mortalitatea infantilă. Mortalitatea infantilă înseamnă decesele copiilor de până la vârsta de un an, însă pentru că pe epitafe vârstele sunt de regulă rotunjite, pentru Potaissa nu sunt menționate vârste sub un an în cazul copiilor defuncți. Așadar au fost luate în considerare acele decese ale copiilor cu vârste de până la 10/11 ani, decese care se datorează în mare parte imposibilității de a trece peste bolile copilăriei. Mortalitatea infantilă poate fi urmărită prin intermediul inscripțiilor funerare, și din punct de vedere arheologic, prin descoperiri arheologice ale unor morminte de înhumație considerate ca aparținând unor copii.

Epigrafic, sunt atestați 21 copii defuncți cu vârste cuprinse între 1 și 11 ani. Sunt epitafe pe care apar mai mult de un sigur copil comemorat. Este cazul epitafului funerar al unei familii, păstrat extrem de fragmentar unde pe lângă alte persoane comemorate pot fi identificați trei copii defuncți la vârsta de 2, 7 și, respectiv 10 ani.

Cei care se aflau în serviciul militar se bucurau de o anumită prestață în rândurile populației civile. Deși ar fi de așteptat ca soldații să alcătuiască o majoritate în ceea ce privește prezența lor în epigrafia potaissensă, la Potaissa aceștia însumează doar 33% din totalul indivizilor identificați în Repertoriul persoanelor. În acest calcul nu au fost incluși veteranii pe care deja i-am plasat ca făcând parte din societatea civilă.

Am încercat surprinderea în textele epigrafice a moștenitorilor defuncților de la Potaissa, însă în cele mai multe cazuri atenția este concentrată pe informațiile privind defunctul, lipsind cu desăvârșire detaliile privind moștenitorii. Așadar ei au fost doar presupuși ca existând datorită relațiilor persoanelor ce dedică monumentele cu cei comemorați de epitafe.

Observațiile finale privind populația Potaissei fac subiectul ultimului capitol *Concluzii*. Dintre cele 452 de persoane identificate în inscripțiile de la Potaissa pentru 64 nu s-au păstrat numele. Din totalul celor identificați 84% sunt persoane de gen masculin, 11% sunt persoane de gen feminin, iar restul de 5% le este atribuit copiilor defuncți comemorați în epigrafele funerare.

Dacă din punct de vedere onomastic au fost tratate în același loc toate persoanele identificate, în ceea ce privește structura socială a fost necesară clasarea acestora pe categorii precum societatea civilă și corpul militar, tocmai pentru a putea urmări mai clar ce se întâmplă în fiecare dintre aceste categorii și cum sunt reprezentate în epigrafia locului. Astfel că în epigrafele potaissense au fost identificate 152 de persoane care au fost încadrate în corpul militar și un număr de 300 persoane care au fost încadrate ca făcând parte din societatea civilă.

Potaissa are o populație cosmopolită. Majoritatea celor care dedică monumentele potaissense sunt alogeni, fapt care poate fi observat prin onomastica întâlnită aici. Un aspect important de reiterat este acela că nu există o legătură directă (sau nu poate fi efectuată) între originea numelui, originea persoanei și proveniența acesteia. Așa cum s-a putut observa pe parcursul lucrării, numele pot avea proveniență multiplă ceea ce în lipsa unor informații complementare nu ajută la cunoașterea concretă a provenienței persoanei ce poartă acel nume. Ceea ce a putut fi stabilit în urma lucrării de față este originea etnică a numelor coloniștilor veniți aici și mai puțin originea persoanelor.

Cuvinte-cheie: Potaissa, populație, epigrafie, onomastică, societate, prosopografie.

ABREVIERI

AEM	Archäologische Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn.
AÉ	<i>L'Année Épigraphique</i> , Paris, 1888-2012.
AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca.
ArchÉrt	<i>Archaeologiai Értesítő</i> , Budapesta.
CCIS	E.N. Lane, <i>Corpus Cultus Iovis Sabazii</i> , vol II, <i>Other monuments and Literary Evidence</i> , 1985.
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , vol. I-IX, Berlin, 1853-
EDH	Epigraphic Database Heidelberg.
EphNap	<i>Ephemeris Napocensis</i> , Cluj-Napoca.
IDR	Inscriptiones Daciae Romanae – Inscriptiile Daciei Romane, București, Editura Academiei. Colecție îngrijită de D.M. Pippidi și I.I. Russu. II, Oltenia și Muntenia (Gr, Florescu și C.C. Petolescu, 1977); III/1, Dacia Superior, Zona de sud-vest (de I.I. Russu, în colaborare cu N. Gudea, V. Wollmann și Milena Dusanic, 1977); III/3, Dacia Superior, Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior și Valea Crișului) (de I.I. Russu, în colaborare cu O. Floca și V. Wollmann, 1984); III/4, Zona răsăriteană (de I.I. Russu, 1988); III/5, Inscriptions d'Apulum (I. Piso, Paris, 2001).
IGLNovae	J. Kolendo, V. Bojilova, <i>Inscriptions grecques et latines de Novae (Mésie inférieure)</i> , Bordeaux, 1997.
ILD	C.C. Petolescu, <i>Inscriptii latine din Dacia</i> , București, 2005.
ILS	<i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , vol. I-III, Berlin.
LGPN II	M. J. Osborne, S. G. Byrne, <i>Lexicon of Greek Personal Names, Attica</i> , Oxford, 1996.

LGPN III.A	P.M. Fraser, E. Matthews, <i>Lexicon of Greek Personal Names, Peloponnese, Western Greece, Sicily, and Magna Graecia</i> , Oxford, 1997.
LGPN III.B	P.M. Fraser, E. Matthews, <i>Lexicon of Greek Personal Names, Central Greece: From the Megarid to Thessaly</i> , Oxford, 2000.
LGPN IV	P.M. Fraser, E. Matthews, <i>Lexicon of Greek Personal Names, Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea</i> , Oxford, 2005.
LGPN V.A	T. Corsten, <i>Lexicon of Greek Personal Names, Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia</i> , Oxford, 2010.
MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București.
OPEL	B. Lörincz, F. Redö, <i>Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum</i> , vol. I, Budapest, 1994; B. Lörincz, idem, vol. II-IV, Wien, 1999-2002.
ReDIVA	<i>Revista doctoranzilor în istorie veche și arheologie</i> , Cluj-Napoca.
REP. EP.	<i>Infra</i> Repertoriul epigrafic.
REP. PERS.	<i>Infra</i> Repertoriul persoanelor.
RGRW	<i>Religions in the Greco-Roman World</i> , H.S. Versnel et all. (eds.).
RNGCL	H. Solin, O. Salomies, <i>Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum</i> , Hildesheim-Zurich-New York, 1988.
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași.

BIBLIOGRAFIE

- Alföldy 1964 G. Alföldy, *Die Namengebung der Urbevölkerung in der Römischen Provinz Dalmatia* în *Beiträge zur Namenforschungen XV*, 1964, 55-104.
- Alföldy 1987 G. Alföldy, *Storia sociale dell'antica Roma*, Bologna, 1987.
- Allen 1908 G.H. Allen, *The advancement of officers in the Roman Army* în G.H. Allen et all., *Supplementary papers of the American School of classical studies of Rome*, II, New York, 1908.
- Alvar 2008 J. Alvar, *Romanising Oriental Gods. Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mythras* în *RGRW CLXV*, Leiden-Boston, 2008.
- Ardevan 1987 R. Ardevan, *Veterani și decurioni municipali în Dacia romană*, în *Sargetia XX*, 1987, 117-126.
- Ardevan 1998 R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara, 1998.
- Bărbulescu 1972 M. Bărbulescu, *Der Dianakult im römischen Dazien*, în *Dacia XVI*, 1972, 203-224.
- Bărbulescu 1977 M. Bărbulescu, *Cultul lui Hercules în Dacia romană (I)*, în *AMN XIV*, 1977, 173-194.
- Bărbulescu 1987 M. Bărbulescu, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonica și castrul de la Potaissa*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.
- Bărbulescu 1990 M. Bărbulescu, *Les Principia du camp légionnaire de Potaissa*, în *Vetters, H., Kandler, M. (eds.), Akten des 14. Internationalen Limeskongresses in Bad DeutschAlteburg/Carnuntum, 14-21 September 1986*, Wien, 1990, 821-831.
- Bărbulescu 1994 M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monographic*, Turda, 1994.

- Bărbulescu 1995 M. Bărbulescu, *La colonisation à Potaissa et ses effets sur le développement de la ville în Regula Frei- Stolba*, H. E. Herzig (ed.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire romain, IIème –Vème siècle après J.-C. Actes du 2e colloque roumano-suisse, Berne, 12–19 septembre 1993*, (Berne 1995), 119–130.
- Bărbulescu 1997 M. Bărbulescu, *Das Legionslager von Potaissa (Turda). Castrul legionar de la Potaissa (Turda)*, Zalău, 1997.
- Bărbulescu 2001 M. Bărbulescu, *VIII. Structuri sociale în Al. Suceveanu*, D. Protase (eds.), *Istoria Românilor*, București, 2001.
- Bărbulescu 2004 M. Bărbulescu, *Inscriptions votives pour les genies protecteurs dans la camp legionnaire de Potaissa*, în Ligia Ruscu et all. (eds.), *Orbis Antiquus, Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Editura Nereamia Napocae Press, Cluj-Napoca, 2004, 376-379.
- Bărbulescu 2006 M. Bărbulescu, *Culte egiptene la Potaissa*, în C. Gaiu, C. Găzdac (eds.), *Fontes Historiae, Studia in honorem Demetrii Protase*, Cluj-Napoca-Bistrița, 2006, 351-360.
- Bărbulescu 2009 M. Bărbulescu, *Culte egiptene la Potaissa în Signum originis. Religie, artă și societate în Dacia romană*, București, 2009.
- Bărbulescu 2012 M. Bărbulescu, *Inscripțiile din castrul legionar de la Potaissa*, București, 2012.
- Bărbulescu 2015 M. Bărbulescu, *Arta romană la Potaissa*, Editura Academiei Române-Editura Mega, București-Cluj-Napoca, 2015.
- Bărbulescu et all. 2005 M. Bărbulescu et all., *Atlas-dicționar al Daciei Romane*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2005.
- Bărbulescu et all. 2019 M. Bărbulescu et all. (eds.), *Termele din castrul legionar de la Potaissa*, Editura Mega, 2019.
- Bărbulescu et all. 2020 M. Bărbulescu et all. (eds.), *Principia din castrul legionar de la Potaissa*, Editura Mega, 2020.

- Bărbulescu, Cătinaș 1979 M. Bărbulescu, Ana Cătinaș, *Cultul lui Saturnus în Dacia*, în *Apulum XVII*, 1979, 215-223.
- Bărbulescu, Cătinaș 1992 M. Bărbulescu, Ana Cătinaș, *Inscripții dintr-un templu de la Potaissa*, în *EphNap II*, 1992, 111-124.
- Bărbulescu, Cătinaș 1993 M. Bărbulescu, Ana Cătinaș, *Les inscriptions d'un temple de Potaissa*, în *La Politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain IIeme - IIIeme siècles après J-C*, Actes du Ier Colloque roumano-suisse, Cluj-Napoca, 1993, 49-65.
- Bujor 1967 E. Bujor, *Monumente arheologice de la Potaissa* în *Apulum VI*, 1967, 183-208.
- Cagnat 1914 R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris, 1914.
- Carbó Garcia 2007 J.R. Carbó Garcia, *Inscriptions relatives au culte de Men dans la Dacie romaine* în S. Nemeti et all. (eds.), *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata*, Cluj-Napoca, 2007, 113-137.
- Carbó Garcia 2010 J.R. Carbó García, *Los cultos orientales en la Dacia romana. Formas de difusión, integración, y control social e ideológico*, Salamanca, 2010.
- Carbó García 2012 J.R. Carbó García, *Women and "oriental", cults in roman Dacia* în *SAA XVIII*, 2012, 245-279.
- Cătinaș 2011 Ana Cătinaș, *Représentations de la scène du festin funéraire sur les monuments de Potaissa*, în I. Piso et all., *Scripta Classica. Radu Ardevan sexagenario dedicata*, Cluj-Napoca, 2011, 89-98.
- Cociș 2015 H. Cociș, *Some remarks on the roman necropolises of Potaissa* în *JAHA II*, 2, 2015, 58-66.
- Daicoviciu 1966 C. Daicoviciu, *Severus Alexander și provincial Dacia*, în *AMN III*, 1966, 153-171.
- Dana 2004 D. Dana, *Onomastique est-balkanique en Dacie Romaine (noms thraces et daces)*, în Ligia Ruscu et all. (eds.), *Orbis Antiquus*,

- Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Editura Nereamia Napocae Press, Cluj-Napoca, 2004, 430-448.
- Deac 2013 D. Deac, *Being an Isiac in Potaissa. Short remarks on RICIS 616/0102(=CIL III 882)* în ReDIVA I, 2013, 65-73.
- Decev 1957 D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
- Delamarre 2007 X. Delamarre, *Nomina celtica Antiqua selecta Inscriptionum, Noms de personnes celtiques dans l'epigraphie classique*, Paris, 2007.
- Detschew 1957 D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957.
- Detschew 1976 D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1976.
- De-Vit 1968 V. De-Vit, *Totius latinitas onomasticon*, 1959-1968.
- Dragostin 2012 Raluca Dragostin, *Les gentilices italiques en Dacie romaine* în SAA XVIII, 2012, 213-244.
- Holder 1961 A. Holder, *Alt-Celtischer Sprachsatz*, vol. I, II, III, Leipzig, 1896-1914.
- Holder 1962 A. Holder, *Alt-Celtischer Sprachsatz*, vol. I, II, III, Leipzig 1896-1914.
- Isac 2003 D. Isac, *Castrul roman de la SAMVM-Cășeiu. The Roman Auxiliary Fort SAMVMCășeiu*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2003.
- Kajanto 1965 I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1967.
- Katicic 1963 R. Katicic, *Das mittel dalmatische Namengebiet*, în *Ziva Antika* XII, 2, 1963, 255-292.
- Katicic 1964 R. Katicic, *Namengebiet im römischen Dalmatien*, *Die Sprache*. în *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* X, 1, 1964, 23-33.
- Lawler 1921 Lillian B. Lawler, *A classification of cognomina appearing in the CIL vol. IX*, Iowa, 1921.

- Mander 2013 J. Mander, *Portraits of Children on Roman Funerary Monuments*, 2013.
- Mann 1983 J.C. Mann, *The settlement of veterans in the Roman Empire*, teză de doctorat, London University, 1983.
- Mayer 1957 A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier, Band I*, Wien, 1957.
- Mărincean 2017 Ioana Mărincean, *Potaissa's society reflected through epigraphic sources* în *Tibiscum* VII, 2017, 110-112.
- Mihăilescu-Bîrliba, Dumitrache 2013 L. Mihăilescu-Bîrliba, Iulia Dumitrache, *Acculturation – Romanization – Colonization: The role of the Army in Roman Province of Moesia Inferior* în *Mankind Quarterly* LIV/1, 2013, 75-92.
- Milea, Hopârtean, Luca 1978 Z. Milea, Ana Hopârtean, Claudia Luca, *Noi contribuții privind necropola Romană de la Potaissa* în *AMN* XV, 1978, 201-206.
- Mitrofan 1969 I. Mitrofan, *Descoperiri arheologice la Potaissa (Turda)* în *AMN* VI, 1969, 517-524.
- Nemeti 2005 S. Nemeti, *Isis în colecția Botár* în C. Mușeteanu, M. Bărbulescu, Doina Benea (eds.), *Corona laurea. Studii în onoarea Luciei Țeposu-Marinescu*, București, 2005.
- Nemeti 2005a S. Nemeti, *Sincretismul religios în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2005.
- Nemeti 2007 S. Nemeti, *Note epigrafice, CIL III 7688*, în S. Nemeti et all. (eds.), *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata*, Cluj-Napoca, 2007, 229-234.
- Nemeti, Nemeti 2003 Irina Nemeti, S. Nemeti, *Tracii și illirii* în Bărbulescu et all., *Funeraria Dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, 2003, 394-399.

- Nemeti, Nemeti 2007 Irina Nemeti, S. Nemeti, *Planets, grades and soterology in Dacian mithraism*, în *AMN XLI-XLII/1*, 2004-2005(2007), 107-124.
- Nemeti, Nemeti 2014 S. Nemeti, Irina Nemeti, *Civic space and municipal statutes in Potaissa* în S. Cociș (ed.), *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertste Geburtstag von Kurt Horedt*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, 85-98.
- Nemeti, Nemeti 2018 S. Nemeti, Irina Nemeti, *Social structures in Potaissa* în *Clasica et Christiana XIII*, 2018, 163-175.
- Paki 1998 Adela Paki, *Populația din Dacia de nord în lumina izvoarelor epigrafice*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998.
- Petolescu 1991 C.C. Petolescu, *Notă privind statutul juridic al Potaissei* în *Revista istorică II*, 3-4, 1991, 224-225.
- Piso 1993 I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae, Die Senatorischen Amtsträgern*, Bonn, 1993.
- Piso 2013a I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae II*, Bonn, 2013.
- Piso 2013 I. Piso, *Studia Porolissensia IV*, în *Revista Bistriței XXVII*, Cluj-Napoca, 2013, 39-51.
- Piso 2014 I. Piso, *Zur Reform des Gallienus anlässlich zweier neuer Inschriften aus den Lagerthermen von Potaissa*, în *Tyche XXIX*, 2014, 126-146.
- Piso 2014a I. Piso, *Sur le statut municipal de Potaissa* în S. Cociș (ed.), *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, 69-76.
- Piso 2015 I. Piso, *Une famille de pèrérgrins à Potaissa*, în A. Dobos et all. (eds.), *Archaeologia Transylvanica. Studia in honorem Stephani Bajusz*, Cluj-Napoca-Târgu-Mureș-Budapesta, 2015, 165-167.

- Piso et all. 2016 I. Piso et. all., *Lexicon Epigraphicum Daciae*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.
- Pîslaru 2007 M. Pîslaru, *Un grup de morminte Romane si post-romane de la Potaissa. în Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata*, Cluj-Napoca, 2007, 339-364.
- Reuter 1999 M. Reuter, *Studien zu den numeri des Römischen Heeres in der Mittleren Kaiserzeit în Bericht der Römisch-Germanischen Kommission LXXX*, 1999.
- Russu 1941 I.I. Russu, *Descoperiri arheologice la Potaissa în Anuarul Institutului de Studii Clasice*, 1941, 319-340.
- Russu 1955 I.I. Russu, *Descoperiri și achiziții în Muzeul raional Turda, în Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj-Napoca, 1955, 100-106.
- Russu 1959 I.I. Russu, *Inscripții din Dacia în MCA VI*, 1959, 871-895.
- Russu 1967 I.I. Russu, *Tracii în Dacia romană în AMN VI*, 1967, 85-108.
- Russu 1968 I.I. Russu, *Note epigrafice XI. Inscripții din Dacia Porolissensis, în AMN V*, 1968, 451-470.
- Russu 1969 I.I. Russu, *Elemente siriene în Dacia carpatică, în AMN VI*, 1969, 167-189.
- Russu 1969a I.I. Russu, *Illirii. Istoria, limba și onomastica, romanizarea*, București, 1969.
- Russu, Milea 1964 I.I. Russu, Z. Milea, *Materiale epigrafice și sculpturale în muzeul raional Turda în Probleme de Muzeografie*, 1964, 14-31.
- Samsaris 1993 D.C. Samsaris, *Les Thraces dans l'Empire Romain d'Orient (le territoire de la Grèce actuelle). Étude ethno-démographique, sociale, prosopographique et anthroponymique*, Janina, 1993.
- Salomies 1987 O. Salomies, *Die römischen Varnamen*, Helsinki, 1987.

- Sanie 1973 S. Sanie, *Onomastica din Dacia romană (II)*, în *AMN X*, 1973, 151-170.
- Sanie 1975 S. Sanie, *Quelques considérations sur les cultes gréco-égyptiennes en Dacie roumaine* în *Actes de la XII-e Conférence internationale d'Etudes Classique EIRENE*, Cluj-Napoca, 1975, 529-537.
- Sanie 1981 S. Sanie, *Culte Orientale în Dacia romană, I. Cultele siriene și palmyrene*, București, 1981.
- Sartre 1996 M. Sartre, *Les progrès de la citoyenneté romaine dans les provinces romaines de Syrie et d'Arabie sous le Haut-Empire* în A.D. Rizakis, *Roman onomastics in the greek east: social and political aspects*, Atena, 1996, 239-250.
- Săsărman 2012 M. Săsărman, *Eine neue Grabinschrift aus Potaissa* în *Scripta Classica. Radu Ardevan sexagenaria dedicata*, Cluj-Napoca, 2012, 361-364.
- Săsărman 2013 M. Săsărman, *Onomasticon Provinciae Daciae*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2013.
- Schulze 1904 W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigenamen*, Berlin, 1904.
- Schulze 1933 W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigenamen*, Berlin, 1933.
- Selem 1980 P. Selem, *Les religions orientales dans la Pannonie romaine: partie en Yugoslavie*, 1980.
- Solin 1982 H. Solin, *Die griechische Personennamen in Rom. Ein Namenbuch I-III*, Berlin, 1982.
- Solin 2003 H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom*, vol. I, II, III, zweite Auflage, Berlin-New York, 2003.

- Stănescu 2003 Al. Stănescu, *Semnificația socială a monumentului funerar în Bărbulescu et all., Funeraria Dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, 2003, 95-106.
- Stănescu 2003 A. Stănescu, *Familia în Bărbulescu et all., Funeraria Dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, 2003, 124-163.
- Stănescu 2006 A. Stănescu, *CIL 1483 și CIL III 7799 – Substitutio heredis în Dacia romană* în C. Gaiu, C. Găzdac (eds.), *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Bistrița–Cluj-Napoca, 2006, 609–612.
- Ștefănescu 2004 Atalia Ștefănescu, *Note epigrafice. Despre semnificația unor dublete din Dacia romană în Apulum*, XLI, 2004, 271-278.
- Ștefănescu-Onițiu 2011 Atalia Ștefănescu-Onițiu, *Social relations of the soldiers in Roman Dacia (I). Heirs* în I. Piso et all. (eds.) *Scripta Classica. Radu Ardevan sexagenario dedicata*, Cluj-Napoca, 2011, 365-369.
- Téglás 1885 G. Téglás, A. Domaszewski, *Inschriften aus Dakien*, în *AEM* IX, 1885.
- Téglás 1904 I. Téglás, *Tordán talált római régiségekről*, în *ArchÉrt* XXIV, 1904, 249-251.
- Torma 1879 C. Torma, *Neue Inschriften aus Dacien*, în *AEM* III, 1879, 86–122.
- Torma 1880 C. Torma, *Revidirte und neue Inschriften zu CIL III (Dacia)*, în *AEM* IV, 1880, 130-140.
- Tudor 1957 D. Tudor, *Istoria slavajului în Dacia romană*, București, 1957.
- Țeposu-Marinescu 1982 Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, BAR. International Series 128, 1982.
- Varga 2008 Rada Varga, *The peregrine names from Dacia* în *AMN* XLIII, XLIV/1, 2006-2007(2008), 233-246.

- Varga 2014 Rada Varga, *The peregrini of roman Dacia (106-212)*, Cluj-Napoca, 2014.
- Varga 2018 Rada Varga, *Observations on the prosopography of the urban centers of Dacia Porolissensis*, în *AMN LV/I*, 2018, 43-61.
- Varon 1997 P. Varon, *The heredes of Roman Army soldiers* în W. Groenman-van Waateringe et all. (eds.), *Roman Frontier Studies 1995. Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies*, Oxford 1997, 565–570.
- Wuthnow 1930 H. Wuthnow, *Die semitischen Mensschennamen auf griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig, 1930.

BAZE DE DATE EPIGRAFICE ONLINE

<https://epigraphy.packhum.org>

<https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de>

<http://romans1by1.com>